

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, професора Пилипенко Світлани
Анатоліївни на дисертаційне дослідження Синельникова Євгена
Володимировича на тему: «Цивільне судочинство у справах щодо
визначення місця проживання малолітньої дитини», подане до захисту в
разову спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх
справ на здобуття освітньо - наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Сфера захисту прав дітей в умовах військової агресії російської федерації потребує законодавчого корегування з урахуванням реалій сьогодення. Захист прав дитини в умовах дії воєнного стану займає одне з ключових питань в Україні. Відповідно до Закону України «Про охорону дитинства» кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку.

Незважаючи на існування значної кількості нормативно-правових актів, що регулюють різні аспекти захисту прав дітей сьогодні недостатньо правових норм, які встановлюють особливості правового регулювання права дітей в умовах збройного конфлікту. Військова агресія повністю змінила життя дітей, розлучила сім'ї – чимало дітей з матерями виїхало з України. Роздільне проживання батьків в умовах воєнного стану породжує спори між батьками, щодо визначення місця проживання малолітньої дитини.

Відповідно до Сімейного кодексу України такі суперечки між батьками, які не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, можуть вирішуватися органом опіки та піклування або судом. Приймаючи рішення про визначення місця проживання малолітньої дитини суд повинен виходити із забезпечення найкращих інтересів дитини.

Проблема судового захисту інтересів малолітньої дитини при визначенні місця її проживання зумовлена не тільки недосконалістю законодавчого врегулювання зазначених правовідносин, але й відсутністю комплексного монографічного дослідження, присвяченого даній проблематиці.

Актуальність теми дисертаційного дослідження підтверджує її узгодженість з пріоритетними напрямками наукових досліджень. Дисертаційне дослідження ґрунтується на основних положеннях Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021, а також передбачено річними планами науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2012–2023 рр.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Вивчення дисертаційної роботи та наукових публікацій Синельникова Євгена Володимировича засвідчують логічність структури роботи, що надало можливість автору правильно визначити завдання та мету, об'єкт, предмет дослідження та комплексно дослідити цивільне судочинство у справах щодо визначення місця проживання малолітньої дитини.

Дисертант проаналізував значну кількість літературних джерел (232 найменування), ґрунтовно вивчив роботи інших науковців, за темою дисертації, проаналізував національне та міжнародне законодавство, судову практику та велику кількість рішень Європейського суду з прав людини, що надало можливість автору вирішити наукову задачу, сформулювати пропозиції та рекомендації, спрямовані на удосконалення законодавства у сфері вирішення спорів щодо визначення місця проживання малолітньої дитини.

Результати дисертаційного дослідження висвітлено в 8 наукових працях, з яких: 4 наукові статті та 4 тези виступів на міжнародних науково-практичних конференціях.

Зазначене дає підстави вважати, що дисертаційне дослідження Синельникова Євгена Володимировича виконано на високому науковому рівні.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях.

Результатам дисертаційного дослідження Синельникова Є.В. характерний належний ступінь наукової новизни, який визначається тим, що

на основі вивчення наукових праць, національного та зарубіжного законодавства, судової практики здійснено комплексне дослідження цивільного судочинства у справах щодо визначення місця проживання малолітньої дитини.

Серед наведених здобувачем положень, що відповідають критеріям наукової новизни, варто підтримати такі.

1. Вперше виокремлено етапи еволюції правил (норм) сімейного та цивільного процесуального права, які регулювали на території України процедуру вирішення сімейних спорів, зокрема вирішення судами спорів щодо визначення місця проживання малолітньої дитини, як-от: 1) застосування принципів гласності, змагальності і справедливості при вирішенні цивільних спорів судами античних міст Північного Причорномор'я та Приазов'я (II половина I тис. до н.е.); 2) правове регулювання відносин між батьками і дітьми, зокрема і щодо визначення місця проживання дитини, із застосуванням звичаєвого та церковного права, вирішення спорів служителями церкви (IX ст. – XV ст.); 3) формування презумпції спільної відповідальності батьків щодо виховання та утримання дитини, перехід до вирішення сімейних спорів світськими судами (XVI ст. – XIX ст.); 4) розбудова інститутів сімейного та цивільного процесуального права за часів незалежності України з урахуванням домінанта інтересів дитини та згоди обох батьків (1917 р. – 1920 р.); 5) правове регулювання судочинства у справах щодо визначення місця проживання малолітньої дитини у цивільному процесуальному та сімейному законодавстві під час радянської окупації України, визнання необхідності залучення до розгляду цих спорів органу у справах дітей, а також заслуховування думки самої дитини (1919 р. – 1963 р.); 6) удосконалення правового регулювання порядку вирішення спорів щодо визначення місця проживання малолітньої дитини у цивільному процесуальному та сімейному законодавстві УРСР та після відновлення незалежності України, що характеризується відсутністю спеціалізації суддів у сімейних справах, вирішенням цих спорів у процедурі загального позовного провадження з урахуванням інтересів дитини та її бажання (1963 р. – 2004 р.);

7) сучасні підходи до правового регулювання судочинства у справах щодо визначення місця проживання дитини в цивільному процесуальному та сімейному законодавстві України, що базуються на загальновизнаних та проголошених у міжнародних актах постулатах, зокрема пріоритеті інтересів дитини, спеціалізації судів чи суддів, заохочення батьків до співпраці з метою вирішення конфлікту, застосування медіації, поєднання зусиль суду, органу у справах дітей, психологів, психіатрів, медіаторів, а також учасників справи та їхніх представників (2004 р. – до сьогодні).

2. Вперше обґрунтовано, що предмет доказування у справах про визначення місця проживання малолітньої дитини становлять наступні обставини: сутність і зміст стосунків дитини з кожним із батьків, ступінь участі батьків у вихованні дитини; зрілість та погляди дитини; прихильність дитини до кожного з батьків; стан здоров'я дитини, наявність у дитини особливих потреб та порядок їх задоволення; попередня поведінка кожного із батьків (як позитивний, так і негативний досвід); економічні чинники, зайнятість кожного з батьків та їхні доходи; безпекові питання; умови проживання, навчання, розвитку здібностей дитини; можливий вплив, що буде мати зміна дитиною місця проживання; бажання батьків проживати разом з дитиною та бути її безпосереднім опікуном; зловживання батьками спиртними напоями або наркотичними засобами, вчинення батьками аморальної поведінки, яка може зашкодити розвиткові дитини, застосування насильства тощо.

3. Вперше аргументовано, що у справах про визначення місця проживання малолітньої дитини суд має право вжити таких заходів забезпечення позову, як-от: заборона переміщення (виїзду) дитини за межі України (регіону); визначення на період розгляду спору графіку побачень дитини з тим з батьків, з яким дитини фактично не проживає (особливо у випадку наявності ознак відчуження одного з батьків); тимчасового визначення місця проживання дитини на час вирішення спору по суті. Такі заходи забезпечення позову спрямовані на недопущення чи припинення відчуження одним з батьків іншого.

4. Вперше визначено, що при вирішенні спору між батьками про визначення місця проживання малолітньої дитини у період воєнного стану обставини, пов'язані з безпекою дитини, є істотними та підлягають встановленню та оцінці судом. Водночас перебування одного з батьків на військовій службі у Збройних Силах України чи інших утворених відповідно до закону військових формуваннях, а також наявність місця для проживання за межами України не можуть виступати єдиними достатніми підставами для визначення місця проживання малолітньої дитини з одним із батьків. Ці обставини підлягають встановленню й оцінці судом у сукупності з іншими обставинами, встановленими у справі, з урахуванням принципів рівності прав батьків та забезпечення найкращих інтересів дитини.

5. Вперше аргументовано, що з метою забезпечення ефективного виконання судового рішення у справах щодо визначення місця проживання малолітньої дитини державним та приватним виконавцям доцільно надати право звертатися до суду з поданням не тільки про обмеження боржника у праві виїзду за межі України, але й про застосування інших заходів забезпечення виконання рішення суду, зокрема встановлення обов'язку вчинити певні дії, заборони вчиняти певні дії.

6. Удосконалено положення про те, що при вирішенні спору між батьками щодо визначення місця проживання малолітньої дитини суд наділений повноваженнями застосувати такі моделі фізичної опіки: спільна опіка з почерговим проживанням дитини з кожним із батьків за відповідним графіком; визначення місця проживання малолітньої дитини там, де вона постійно проживала, з правом батьків почергово перебувати разом з дитиною відповідно до узгодженого графіку; визначення місця проживання дитини з одним з батьків із забезпеченням контакту дитини з іншим з батьків.

7. Удосконалено наукові підходи щодо застосування обов'язкової медіації у справах про визначення місця проживання малолітньої дитини.

8. Дістало подальший розвиток положення про те, що процедура виконання судових рішень щодо визначення місця проживання малолітньої дитини потребує подальшої оптимізації у контексті розширення компетенції

приватних виконавців здійснювати відповідні виконавчі дії у зазначеній категорії цивільних справ.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані дисертантом, своєю переважною більшістю, є аргументованими і переконливими. При їх доведенні та обґрунтуванні автором використано широке коло вітчизняних й зарубіжних наукових джерел з цивільного процесуального та сімейного права, українське та міжнародне законодавство. Високої позитивної оцінки заслуговує залучення автором матеріалів судової практики (Постанов Верховного Суду), а особливо рішень Європейського суду з прав людини, які вигідно відрізняють дисертацію, забезпечують зв'язок із реальними проблемами вирішення судом спорів щодо визначення місця проживання малолітньої дитини.

Високий ступінь обґрунтованості результатів дослідження зумовлено внутрішньо узгодженою структурою дисертаційної роботи. Структура дисертаційного дослідження є логічною та послідовною і відповідає поставленим задачам.

Про обґрунтованість наукових положень свідчить наявність пропозицій Синельникова Є.В. щодо необхідності вдосконалення окремих положень вітчизняного законодавства. В дисертаційному дослідженні автором пропонуються чисельні зміни та доповнення до вітчизняного цивільного процесуального законодавства (до ст. ст. 28, 42, 49, 103, 175, 196, 441-1 Цивільного процесуального кодексу України) та сімейного законодавства (до ст. 161 Сімейного кодексу України). У зв'язку з цим, вважаю визнати позитивними висновки дисертанта про необхідність доповнення норм Цивільного процесуального та Сімейного кодексів України.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Досягнення поставленої наукової мети стало можливим завдяки використанню автором методології дослідження, представленої комплексом методів наукового пізнання. Зокрема,

діалектичний метод використовувався для оцінки цінності сім'ї у суспільстві, зростання дитини у благополучній атмосфері, а також визначення співвідношення та зв'язків між інститутами сімейного та цивільного процесуального права; *історико-правовий метод* дозволив прослідкувати розвиток на різних історичних етапах правових підходів до вирішення сімейних конфліктів, зрозуміти еволюцію норм права та офіційних способів вирішення спорів щодо визначення місця проживання малолітньої дитини, дослідити розвиток доктринальних підходів у цій сфері сімейних відносин; *порівняльно-правовий метод* дав можливість дослідити зміст та практику застосування міжнародно-правових норм, які стосуються вирішення спорів щодо визначення місця проживання малолітньої дитини, норм іноземного та національного законодавства; *метод аналізу* дозволив з'ясувати сутність та визначити мету здійснення правосуддя у справах про визначення місця проживання малолітньої дитини; використання *методу синтезу* надало можливість проаналізувати міжнародні, іноземні та національні правові норми, які регулюються порядок вирішення спорів щодо визначення місця проживання малолітньої дитини та розробити пропозиції щодо оптимізації чинного законодавства України; використання *системно-структурного методу* дозволило здійснити комплексний аналіз окремих категорій цивільного процесу, систематизувати способи захисту прав та інтересів у цій категорії спорів, визначити зв'язки між стадіями цивільного процесу у справах щодо визначення місця проживання малолітньої дитини; *формально-логічний і герменевтичний методи дослідження* стали методологічною основою для з'ясування змісту дефініцій, тлумачення норм права під час ухвалення відповідних судових рішень; *соціологічний метод* був спрямований на дослідження важливості збереження сім'ї, інституту рівноправності батьків щодо дитини, а також необхідності забезпечення інтересів дитини з метою її зростання у благополучному середовищі.

Постановка завдань, визначення мети, об'єкта та предмета дослідження є чіткими, зрозумілими й такими, що цілком відповідають загальним вимогам. Завдання наукового пошуку виконано, мету роботи досягнуто.

Отже, поставлені наукові завдання виконано на належному методологічному рівні, а дисертант опанував необхідні компетенції для рівня доктора філософії.

Оцінка змісту дисертації. Структура дисертації Синельникова Євгена Володимировича відповідає встановленим вимогам. Вона структурована і складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (232 найменування на 26 сторінках) та 2 додатків на 4 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 224 сторінки, з них обсяг загального тексту – 178 сторінок.

Дисертація виконана державною мовою.

Анотація у стислій формі представляє основні тези дисертаційного дослідження, наводить перелік публікацій, в яких викладені основні результати наукового дослідження. Анотація викладена державною та англійською мовами.

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність, визначено мету і завдання дослідження, його об'єкт та предмета, методологічну основу дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів та відомості про апробацію результатів дисертаційного дослідження.

У **розділі 1 «Загально-теоретичні та методологічні засади дослідження питань здійснення цивільного судочинства у справах щодо визначення місця проживання малолітньої дитини»** дисертації формулюються наукові основи та методологія дослідження (підрозділ 1.1), виокремлюються етапи еволюції правового регулювання порядку здійснення цивільного судочинства у справах щодо визначення місця проживання малолітньої дитини (підрозділ 1.2), надається загальна характеристика цивільного судочинства у справах щодо визначення місця проживання малолітньої дитини (підрозділ 1.3).

У **розділі 2 «Окремі процесуальні аспекти, пов'язані із пред'явленням до суду позову про визначення місця проживання малолітньої дитини»** визначаються матеріально-правові та процесуальні передумови реалізації

права на подання до суду позовних заяв щодо визначення місця проживання малолітньої дитини (підрозділ 2.1), розглядається юрисдикція суду щодо розгляду і вирішення спорів про визначення місця проживання малолітньої дитини (підрозділ 2.2); розкриваються особливості цивільного процесуального статусу учасників справ щодо визначення місця проживання малолітньої дитини (підрозділ 2.3), визначаються особливості доказів та діяльності учасників справи та суду при здійсненні доказування (підрозділ 2.4).

У розділі 3 «Процесуальні особливості та вирішення судом справ про визначення місця проживання малолітньої дитини» виокремлюються особливості відкриття провадження у справах щодо визначення місця проживання малолітньої дитини (підрозділ 3.1), розривається суть підготовчого провадження у справах щодо визначення місця проживання малолітньої дитини (підрозділ 3.2) та встановлюються процесуальні особливості розгляду справ щодо визначення місця проживання малолітньої дитини по суті (підрозділ 3.3).

У **Висновках** за результатами проведення дослідження сформульовано теоретичні положення та практичні рекомендації щодо оптимізації цивільного судочинства у справах щодо визначення місця проживання малолітньої дитини. Висновки відповідають отриманим результатам, завданням та меті дисертаційного дослідження.

Таким чином, дисертація Синельникова Євгена Володимировича відповідає встановленим вимогам та є завершеною науковою працею, результати якої вирішують актуальне наукове завдання – удосконалення теоретичних та практичних положень цивільного судочинства у справах щодо визначення місця проживання малолітньої дитини.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації на практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження можуть бути рекомендовані для використання розроблених пропозицій та висновків: у науково-дослідній роботі – під час проведення подальших наукових розвідок у сфері цивільного процесуального права; у законотворчій діяльності – в процесі оптимізації цивільного процесуального законодавства

України та інших держав; у *правозастосовній діяльності* – під час розгляду і вирішення цивільних справ, що виникають із сімейних правовідносин (довідка Верховного Суду від 05 січня 2024 р.); в *освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільний процес» та «Сімейне право», а також при підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Синельникова Є.В., варто відзначити й певні суперечливі або спірні положення. Окремі питання предмета дослідження, на думку рецензента, потребують певних уточнень і додаткової аргументації.

1. В одному з положень наукової новизни (друге положення вперше та на с. 115-116 дисертаційного дослідження) дисертант визначає коло обставин, які становлять предмет доказування в даній категорії справ. У зв'язку із цим виникають два питання: які саме обставини входять до категорії "безпекові питання"?; також у роботі автор зазначає, що перелік обставин, які формують предмет доказування не можна вважати вичерпним, тобто за ініціативою учасників справи до предмета доказування можна включити будь-які інші обставини?

2. Статтею 232 ЦПК України передбачено процедуру допиту малолітнього і неповнолітнього свідка. За загальним правилом допит малолітніх свідків і, за розсудом суду, неповнолітніх свідків проводиться в присутності батьків, усиновлювачів, опікунів, піклувальників, якщо вони не заінтересовані у справі, або представників органів опіки та піклування, а також служби у справах дітей. На с. 167 дисертації автор зазначає «цю процедуру навряд чи можна визнати досконалою для застосування при з'ясуванні думки дитини». Далі автор наводить досвід Франції (Французький цивільний процесуальний кодекс), яким врегульовано питання заслуховування судом неповнолітнього і на с. 168 автор зазначає «Доцільно подібним чином врегулювати процедуру заслуховування малолітньої дитини і національним судом». Однак, ні у висновках до розділу 3, ні у висновках до дисертаційного дослідження автор не зазначає ніяких висновків з цього питання та не вносить

змін чи доповнень до законодавства. У зв'язку з цим виникає питання – в чому, на думку автора полягає недосконалість процедури допиту малолітнього світка за національним законодавством і які зміни потрібно внести для врегулювання цього питання?

Проте висловлені зауваження в переважній більшості є дискусійними, носять характер побажань та в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Синельникова Євгена Володимировича.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Аналіз тексту дисертаційного дослідження та наукових публікацій дисертанта свідчить про відсутність порушень автором вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень інших авторів. У роботі відсутнє привласнення чужих результатів без оформлення належного цитування. Автором дотримано вимогу норм законодавства про авторське право.

Загальний висновок.

1. Дисертація Синельникова Євгена Володимировича на тему «Цивільне судочинство у справах щодо визначення місця проживання малолітньої дитини», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, у якому отримані науково обґрунтовані результати, що відзначаються новизною та спрямовані на удосконалення процедури вирішення цивільних справ щодо визначення місця проживання малолітньої дитини.

2. Дисертація «Цивільне судочинство у справах щодо визначення місця проживання малолітньої дитини», за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними постановами Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341, від

